

УДК 347.426.6:340.15(410)
DOI <https://doi.org/10.32782/yuv.v5.2024.17>

С. Демченко,
народний депутат України

ОСОБЛИВОСТІ ЕВОЛЮЦІЇ ДОКТРИНИ СУДДІВСЬКОГО ІНДЕМНІТЕТУ У ВЕЛИКОБРИТАНІЇ: ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ

Постановка проблеми та її актуальність. До числа ключових аксіом сучасного правового дискурсу належить теза про те, що успішний розвиток правової держави невіддільний від забезпечення незалежності судової гілки влади. Тим часом інституційна, юридична та функціональна незалежність суду є ключем до належної роботи всієї судової системи та кожного її складника. Така незалежність дозволяє суддям приймати неупереджені рішення лише відповідно до закону та доказів, захищаючись від неналежного зовнішнього впливу з боку інших гілок публічної влади, громадськості чи приватного сектору. Неупереджене і справедливе вирішення юридичних спорів є ключовим компонентом гарантування верховенства права та необхідною умовою для процвітаючого демократичного суспільства.

Більшість розвинутих правових систем вже давно відображають та втілюють у праві переконання, що позови проти суддів з боку незадоволених сторін є хибним методом виправлення судових помилок. У загальному праві це переконання стало основою доктрини суддівського індемнітету, який передбачає неможливість переслідування судді за думки, виражені ним при виконанні

своїх посадових обов'язків, його правову позицію із розглядуваної справи, засновану на законі і відображену у відповідних процесуальних документах [4, с. 29; 8, с. 73]. Доктрина індемнітету суддів є набутком різних сучасних правових систем світу, однак особливо тісно вона пов'язана з еволюцією англійського правосуддя. Це також важливий елемент і в континентальній юриспруденції, але твердження про суддівський індемнітет як елемент незалежності суддів ніколи не були такими чіткими, як це було і є в англословному світі [64, р. 581]. Отже, дослідження інституційного розвитку англійських судів має багато розповісти про реальність суддівського індемнітету.

Останніми роками викриття судової корупції, неналежної поведінки або службових злочинів послаблює довіру суспільства до доброчесності суддів [30]. Крім відповідальності суддів за постановлення неправомірних рішень, дуже актуальною стала тема відповідальності судді за порушення прав людини, встановлених у рішеннях Європейського суду з прав людини [7]. Природно, виникають питання в розрізі розширення рамок свободи вирішення поглядів суддів із застосуванням новітніх засобів комунікації (соціальні мережі,

месенджери тощо) [2, с. 181–182; 5, с. 135–140]. Так чи інакше, еволюція доктрини суддівського індемнітету відображає макрозакonomірності та макротренди розвитку самої судової влади, її поступову інституціалізацію, еволюцію юридичного статусу судді, його професіоналізацію й універсалізацію, та враховує глибинні історико-правові традиції, соціокультурний контекст, юридичні доктрини та політичні обставини, в яких відбувається зазначена еволюція. В умовах сучасної судової реформи в Україні, утвердження європейського вектору розвитку судової системи нашої держави [1] осмислення та врахування генези наукових підходів до розуміння феномену суддівського індемнітету є надзвичайно важливим. Адже вітчизняна модель суддівського індемнітету як органічна складова концепції незалежності судової влади все ще далека від завершеності, сталості та належного суспільного сприйняття. Тому пропонується дослідження має не лише історико-правовий характер, але і практичну спрямованість, детерміновану утвердженням сучасних поглядів на цей феномен та оптимальні форми його нормативного закріплення в ході розвитку судової системи України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасній юриспруденції питання еволюції доктрини суддівського індемнітету розвиваються в контексті переосмислення уявлень щодо меж та специфіки відповідальності суддів. Відповідні погляди виникли доволі давно, їх розвиток супроводжував еволюцію юридичного статусу судді. Врешті, концепти суддівського індемнітету поступово набули сучасного вигляду, розвиваючись у контексті ідей незалежності судової влади, належної правової процедури, юридичного статусу суддів, судової дискреції тощо. Зазначені ідеї формують широкий інтелектуальний контекст, у рамках якого «живе» доктрина суддівського

індемнітету. Серед дослідників, які аналізували історико-правові аспекти розвитку цієї доктрини, слід виокремити таких авторів, як Л.К. Алколя, Р. Блок, П. Бренд, В.Р. Джонсон, Дж.Р. Елтон, К.Р. Ендрюс, І.Р. Кауфманн, Р.С. Коен, Дж. Кросс, Х. Лейсі, А. Массон, Ф.В. Мейтланд, Т.Дж. Ното, Р. Палмер, Ф. Поллок, Дж. Редкліфф, Р. Роуберрі, Р. Садлер, Д. Томпсон, С.Д. Уайт, П. Уільямс, Р.К. Уотерс, Дж. Фейнман, В.Ф. Фратчер, У. Хемілтон, У. Холдсворт, М.Х. Хоффліч, Дж.М. Шаман, М. Шапіро та ін. У вітчизняній юриспруденції відповідні питання комплексно не аналізувалися, що зумовлює актуальність пропонованого історико-правового дослідження.

Метою цієї статті є історико-правовий аналіз формування та розвитку доктрини суддівського індемнітету в англійському праві.

Виклад основного матеріалу. У сучасній юридичній літературі генезу доктрини суддівського індемнітету найчастіше традиційно прийнято пов'язувати з розвитком загального права та правосуддя в середньовічній Англії [14, р. 881–896; 31, р. 201; 63]. Щоправда, в ранньому англійському праві (до другої половини XI ст.) індемнітет суддів не тільки не визнавався, але й перегляд судових рішень здійснювався у формі особистого позову проти судді [55, р. 668]. Так, історики права схиляються до думки, що згідно з раннім англійським правом судді, як правило, несли відповідальність за свої протиправні дії, а судовий індемнітет був винятком, а не правилом [63, р. 2]. Наслідки помилкового чи зловмисного рішення або дії поза повноваженнями судді могли мати серйозні наслідки для судді [26, р. 233; 41, р. 213–215; 56, р. 664–669]. Судді, які постановляли несправедливі вироки, не були вільними від відповідальності, яку вони несли як перед учасниками судового спору, так і перед королем. Так, англійський історик права

Р. Палмер нарахував 16 випадків, в яких англійські суди могли виявитися упередженими [54, р. 141]. Традиція особистого позову проти судді та вирішення конфлікту через дуель тривала принаймні до кінця XII ст. [34] Тому міркування справедливості вимагали, щоб стороні було дозволено притягнути до відповідальності суддю, який повісив з нею несправедливо, хоча такі випадки нечасто траплялися [54, р. 149–150].

Винесення фальшивого вироку ще з донормандських часів було підставою для притягнення судді до відповідальності перед королем [40]. Відповідно до законів короля Альфреда I Великого суддя, винний у винесенні фальшивого вироку, мав сплатити штраф у розмірі завданих збитків постраждалій стороні, а решта його майна підлягала конфіскації на користь короля. Щоправда, в історичних джерелах зустрічається і більш сувора практика поведіння з недоброчесними суддями: за один рік король Альфред наказав повісити 44 суддів як убивць за їхні фальшиві вироки [45, р. 226]. У нормандські часи закони стали суворішими: такий суддя ризикував втратити саме життя, якщо він не міг виправдатися [34]. Отже, виправданням і водночас підставою для непритягнення до відповідальності судді слугував не його статус, а його недостатня кваліфікація, посилаючись на яку він мав довести відсутність умислу з постановлення неправосудного вироку [57, р. 699].

Оскільки королівське правосуддя не було єдиним і тривалий час навіть не було головним у правовій системі країни [55, р. 242], то суддівський індемнітет став інструментом у політичному протистоянні. У XII ст. він набуває диференційованого характеру: спочатку він обмежується на низовому рівні системою «Ейрів», а потім персоналізується в особі короля, по відношенню до якого виробляється правило: король ніколи не помиляється. Стародавня юридична

максима *Rex non potest peccare* («король не може робити нічого поганого») розвинулася в доктрину суверенного імунітету, яка виникла в англійському загальному праві та базується на ідеї, що король не може вчинити неправомірні дії під час виконання своїх повноважень. Оскільки до його повноважень віднесено суддівство, то він звільняється від відповідальності за винесені ним судові рішення, які не підлягають перевірці. Згодом інститут королівського судочинства на основі аксіоми про безпомилковість усувається від будь-якої відповідальності за винесені судові рішення. Поширюючи привілей безпомилковості на судові рішення та на суд у цілому, відомі англійські юристи (зокрема, Г. Бректон) аргументували це тим, що суд, як і король, не має привілею чинити неправильно [21; 58]. Тож Генріхом II було встановлено обмеження на свавільне правосуддя з боку місцевих судів; їхні рішення могли оскаржуватися до королівського суду, хоча формально інститут апеляційного оскарження ще не був утверджений; судді місцевих судів, винні в невиконанні рішень короля, могли зазнати переслідування [53]. Згідно з Нортгемптонськими постановами 1176 р. суддівський індемнітет централізується: тільки рішення королівських судів не переглядаються. При цьому була розширена юрисдикція королівських судів за рахунок визнання будь-якого злочинного діяння злочином проти короля, що надало королівським судам основну й остаточну юрисдикцію з усіх злочинів у державі [44, р. 389–390].

Вагоме значення в розвитку доктрини суддівського індемнітету мало прийняття Великої хартії вольностей (1215 р.), положення якої акцентували на необхідності формування суддівського корпусу з числа доброчесних правників, які постановлятимуть лише законні вироки за законами держави (пункти 39, 45) [50]; судові повноваження мають виконувати лише

судді, адже в іншому випадку учасники судового процесу можуть постраждати від дій некваліфікованих судових порушників (пункт 24) [47, р. 630]. При цьому на суддів поширювалися гарантії особистої недоторканності, окрім постановлення проти них рішення за вчинення злочину; судді повинні підпадати юрисдикції тільки самих суддів, і нікого іншого, в чому вже вбачався зародок звільнення корпусу суддів від відповідальності перед Короною. Жодна норма Хартії не передбачала відповідальності суддів за їхні рішення, що давало згодом змогу в пізніші часи посилатися на цей акт як на конституційну основу суддівського індемнітету. У Лондонському ордонансі 1280 р. містилися адресовані суддям вимоги щодо компетентності та уникнення конфлікту інтересів [11, р. 1396–1397]. У відомій англійській правовій пам'ятці початку XIV ст. «Зерцало суддів» ідеться про недобросовісних суддів, які помилково засуджують людину до смерті, причому автор зазначає, що це може робитися іноді свідомо, іноді через незнання. Лише в першому випадку такі судді є вбивцями і повинні бути засуджені до повішення [69, р. 137]. Зерцало також наголошує, що до повноважень голови судів належить виправляти неправомірні рішення, помилки та помилки інших суддів, а також карати їх в усіх інших випадках [69, р. 124]. Натомість Г. Бректон, сам, будучи суддею, вважав, що право карати суддів – виняткова прерогатива Бога, а не людей [16, р. 21–22].

Важливим елементом суддівського індемнітету стало підтримання суддями стандартів «належної поведінки», що давало змогу претендувати на оплату своєї праці від короля, а також перебувати на суддівській посаді тривалий час [61, р. 169]. Згодом від суддів почали вимагати принесення присяги, в якій вони обіцяли не отримувати нічого і ні від кого без дозволу короля, за винятком їжі та пиття протягом дня; не погоджуватися

з неправомірними діями з боку своїх колег і намагатися запобігти цьому, наскільки це можливо, повідомляючи про неналежну поведінку королівській раді, а потім і самому королю [17, р. 274]. Протягом XIII–XIV ст.ст. неправомірну поведінку суддів можна було знайти в таких діях, як хабарництво, зловживання владою під час судового розгляду, фальсифікація судових протоколів, співучасть у протиправних діях колег-суддів, а також нездатність чи небажання запобігти або повідомити про правопорушення колеги-судді, якщо таке було відомо [17, р. 246–255; 19; 61, р. 183]. Крім того, у джерелах XIV ст. вже можна знайти випадки незгоди окремих суддів з колегіальними рішеннями суду, щодо яких вони висловлювали свої застереження безперешкодно [52, р. 45], в чому можна вбачати такі елементи суддівського індемнітету, як свобода вираження суддею своєї думки в ході судового провадження. Отже, відповідна доктрина інтенсивно формулюється протягом XIV ст., зокрема під час правління Едуарда III [25, р. 271]. Вестмінстерський статут 1328 р. передбачав, що король не повинен порушувати своїми наказами судові рішення, і якщо він це зробить, судді не повинні виконувати його накази [34, р. 3]; судді не можуть бути притягнуті до відповідальності за помилки або зловживання юрисдикцією, доки вони діють у межах своїх повноважень. Проте це не означало повного припинення практики притягнення суддів до відповідальності за свої рішення. Так, у 1387 р. у відносинах між королем Річардом II та парламентом виникла політична криза, коли рішенням 6 королівських суддів було визнано незаконність новоутвореної парламентської комісії, яка була звинувачена у перебиранні на себе виключних повноважень короля. Унаслідок подальшого розгляду усіх суддів, які винесли це рішення, було звинувачено та засуджено парламентом до страти. У результаті було пові-

шено лише верховного суддю королівської лави Р. Тресілльяна, а решту було вислано [22; 24]. Цей інцидент поклав початок періодові, який можна назвати періодом суддівської стриманості, коли судді виносили рішення з максимальною обережністю, щоб не давати королівській владі підстав для переслідувань суддів. Зокрема, на початку Війни Білої та Червоної Троянд (1455–1485 рр.) в Англії перед судьями було порушено питання щодо законності претензій герцога Йоркського на престол, на що була надана відповідь, що це питання політичне і повинно вирішуватися на суддями, а парламентом [46, р. 214; 51].

За часів правління Генріха IV та Генріха V судді призначалися і перебували на посаді за умови «хорошої поведінки, тобто підтримання того кодексу доброчесності, що вони його мали дотримуватися, даючи відповідні клятви при призначенні [36; 37; 49; 61, р. 181–182]. Керуючись подібними історичними прецедентами, видатні англійські юристи та реформатори XVII ст. (Дж. Селден (1584–1654 рр.) та ін.), обґрунтували важливу тезу про безстроковість терміну перебування для всіх суддів після призначення на посаду, з неможливістю притягнення їх до відповідальності за їхні рішення [61, р. 186]. Надалі, хоча суддів все ще теоретично і можна було звільнити за бажанням короля, історичний прецедент, створений під час правління королеви Марії I Кривавої (яка здійснила такі звільнення під час свого правління), став скоріше помітним винятком, ніж нормою [19]. Загалом, судді в період правління династії Тюдорів (1485–1603 рр.) стали сприйматися не так як слуги корони, скільки як незалежні арбітри, що зумовлювалося ускладненням законодавства та збільшенням впливу їх фаху в умовах формування нових суспільних відносин [29, р. 218–221; 74, р. 259–262]. Щоправда, на рубежі XVI–XVII ст.ст. ситуація загострилася, і суддівський індемнітет став піддаватися критиці

як з боку парламенту, так і з боку Корони. Так, відомий англійський юрист і державний діяч Ф. Бекон заперечував цей індемнітет, схилиючись до того, що, виносячи свої рішення, судді все ж мають підпорядковуватися королівській владі. Натомість безвідповідальність суддів веде до корупції, що було повсякденною практикою католицької церкви [15, р. 4].

Питання суддівських зловживань перебували в фокусі уваги і під час Англійської революції середини XVII ст. Засобом від судової корупції визнавалася адекватна оплата для суддів із державних надходжень, про що відкрито оголошувалося [19]. Наступом проти суддівського індемнітету стала згадувана у Великій реформації практика звільнення суддів зі своїх посад за те, що вони відмовлялися діяти проти своєї присяги та сумління; при цьому інші судді були настільки залякані такою практикою, що взагалі не наважувалися виконувати свої обов'язки [68]. Проте важливіше, що на тлі розвитку судової влади в Англії в розгорнутому вигляді доктрина суддівського індемнітету була проголошена визначним англійським юристом, судовим діячем та політиком Є. Коуком [43] у справі «Флойд проти Баркера» (1607 р.). Її ключовими елементами стали такі тези: 1) судді є вільні від переслідування за свої дії з відправлення правосуддя; 2) такі дії, зокрема, можуть охоплювати знищення будь-яких документів або судової справи, що ними була розглянута; 3) усе, що становить посягання на суддів Короля, посягатиме на саму особу Короля, за винятком, коли це робить сам Король; 4) судді відповідальні лише перед Богом та Королем і не мають відповідати перед іншими судами [39, р. 301]. Надалі проти жодного судді не було висунуто жодного обвинувачення з боку англійського суду [13, р. 53]. Як було зазначено у «Справі Маршалсі» (1613 р.): 1) усі рішення, прийняті в межах юрисдикції судді, користуються захи-

стом і не можуть бути оскаржені, навіть якщо вони були помилковими; 2) суддя міг втратити свою імунітет лише в тому випадку, якщо він діяв поза межами юрисдикції, оскільки рішення, ухвалені за повної відсутності юрисдикції, були поза межами захисту судді [71, р. 841]. Рішення суддів, якими була незадоволена корона стали приводом для їхнього звільнення у постреволюційній Англії. Так, за останні 11 років свого правління король Чарльз II звільнив 11 своїх суддів, а його наступник Джеймс II встиг звільнити аж 12 суддів лише за 3 роки свого правління [19]. Не може бути жодних сумнівів, що винесення судових рішень з оглядкою на позицію Корони ставило під сумнів інститут суддівського індемнітету. Так само свідченням суперечливої судової практики стали справи «Хамонд проти Хауолла» (1674 р.) та «Гвінн проти Пвла» (1692 р.). У першій суд відхилив позов, стверджуючи, що жодні дії не можуть бути вжиті проти суддів, які діють у межах своїх повноважень, навіть якщо вони помиляються [19], а в другій – визнав, що суддя нестиме відповідальність за дії, що не належать до його юрисдикції, якщо на момент виникнення підстави для позову він усвідомлював або міг усвідомлювати відсутність повноважень розглядати справу, але через власне неправильне розуміння фактів він вийшов при розгляді позову за межі його юрисдикції [31, р. 206, 212]. Крім того, сам суддівський індемнітет тривалий час не вважався універсальним для всіх суддів. У низці рішень суддів до кінця XVII ст. діяло правило, що захист щодо рішень суддів вищих судів є абсолютним і загальним; щодо суддів нижчих судів такий захист діє лише тоді, коли вони діють у межах своєї юрисдикції [71, р. 842]. Тільки у справі «Скотт проти Стенсфілда» (1868 р.) суддівський індемнітет остаточно було поширено на суддів англійських окружних судів [71, р. 843].

Характерно, що правовий дискурс довкола суддівського індемнітету поширився і на більш широкий загал тогочасного англійського суспільства, зокрема став предметом філософсько-правової рефлексії. Так, один з найбільших тогочасних британських філософів Т. Гоббс схвально оцінює доктрину суддівського індемнітету, зауважуючи, що «коли судді ухвалюють рішення, ... вони не підлягають за це покаранню, якщо не буде доведено, що вони вигломили це рішення супроти своєї совісті або що їх було підкуплено» [3, р. 268]. Він виступив за незалежність висловлювань суддів і їх добросовісність [20], а також за заборону свавільного позбавлення їх посад [28].

Трансформація судової влади в Англії, кульмінацією якої став Акт про врегулювання 1701 р., призвела до вирішення таких питань, як зарплата суддів і корупція. Акт проголосив неможливість усунення судді зі своєї посади за розпорядженням монарха; звільнення з посади судді, який вчинив правопорушення, стало можливим лише за рішенням обох палат парламенту [9]. Також ще один важливий крок у забезпеченні індемнітету англійських суддів ознаменувався рішенням парламенту в 1760 р., коли було проголошено, що право судді на посаду не буде анулюватися через смерть короля, який його призначив [35, р. 299], що закріпило безстрокове відправлення правосуддя суддями. До того ж у низці судових рішень кінця XVIII – початку XIX ст. ст. були сформульовані такі правила: 1) яким би помилковим не було його рішення, суддя ніколи не несе відповідальності за будь-який цивільний позов за збитки, заподіяні його помилкою; 2) суддя несе відповідальність за пропуск на посаді та може бути притягнений до суду за неналежну поведінку, але не може бути пред'явлений до суду за висновки, викладені в якості судді [31]. А Закон про захист суд-

дів 1848 р. встановив, що судді під час виконання судових функцій продовжують нести відповідальність лише за помилкові дії поза межами своєї юрисдикції, навіть якщо вони були вчинені сумлінно, а також за умисні дії [31, р. 220–221; 65, р. 267; 72].

Протягом XIX–XX ст.ст. доктрина суддівського індемнітету набула поширення в різних країнах, що засвідчує її універсальний характер для організації належної роботи суддів і судової системи в цілому. Це підтверджує і судова практика, яка деталізує положення доктрини суддівського індемнітету. Так, Верховний апеляційний суд Південноафриканської Республіки у справі «*Telematrix (PTY) LTD t/a Matrix Vehicle Tracking Appellant*» (2005 р.) визначив такі риси доктрини суддівського індемнітету: 1) учасники судового процесу не є вільними від добросовісних помилок суддів; 2) міркування публічної політики вимагають, щоб арбітри у спорах мали імунітет до позовів про відшкодування збитків у зв'язку з їхніми неправильними рішеннями; 3) через саму природу судового процесу права будуть порушені, і процес загальмується, якщо рішення не будуть ухвалені без побоювання позовів про відшкодування збитків, що повинно вплинути на незалежність судді; 4) рішення, прийняті недобросовісно, є незаконними та можуть призвести до позовів про відшкодування збитків [67]. Високий суд Австралії у справі «*Fingleton v The Queen [2005] HCA 34*» (2005 р.) визнав, що: 1) імунітет від цивільної відповідальності надається загальним правом не як перевага суддівської посади для приватної вигоди суддів, а для захисту судової незалежності в суспільних інтересах; 2) судді є підзвітними: від них вимагається, за обмеженими винятками, працювати публічно та обґрунтовувати свої рішення; 3) суспільний інтерес у підтримці незалежності судової системи вимагає безпеки не лише від можливості втручання та впливу

з боку урядів, але й від помсти з боку осіб або інтересів, розчарованих або незадоволених судовими рішеннями; 4) якби будь-який незадоволений учасник судового процесу міг звинуватити суддю в помилковості чи недобросовісності рішення або за те, що він прийшов до висновку без будь-якої або будь-якої достатньої доказової бази, незалежність, яка вимагається від суддів, була б значно послаблена [32]. Висновки із вищеведених судових рішень чітко фіксують цільове призначення суддівського індемнітету та окремі його елементи, а також обґрунтовують його сутність вимогами захисту суспільного інтересу, прав людини, підтримання незалежності судової влади.

Висновки. Доктрина суддівського індемнітету набула класичного вираження в англійському праві, зокрема упродовж його майже тисячолітнього розвитку.

В англосаксонській Англії інститут суддівського індемнітету не був відомий, оскільки правосуддя мало непрофесійний характер і здійснювалося виборними особами, тямущими в тлумаченні звичаєвого права. Судді, які постановляли несправедливі вироки, не були вільними від відповідальності, яку вони несли як перед учасниками судового спору, так і перед королем. Перегляд судових рішень здійснювався у формі особистого позову проти судді. Судді, як правило, несли відповідальність за свої протиправні дії, а судовий індемнітет був винятком, а не правилом.

Починаючи від часів Вільгельма I Завойовника (з другої половини XI ст.), в англійській судовій системі оформлюється дуалістична модель суддівського індемнітету: абсолютний індемнітет поширюється на суддів, які здійснюють церковне судочинство, і підпорядковані папі римському як апеляційній інстанції, та відносний індемнітет щодо суддів, які здійснюють судочинство від імені місцевих феодалів або короля. Згідно

з Нортгемптонськими постановами 1176 р. суддівський індемнітет ще більше централізується мірою розширення королівської юрисдикції: тільки рішення королівських судів не піддаються сумніву і не переглядаються. Вагоме значення в розвитку доктрини суддівського індемнітету мало прийняття Великої хартії вольностей 1215 р., положення якої акцентували на необхідності формування суддівського корпусу з числа відомих та добросовісних правників, які постановлятимуть лише законні вироки за законами держави; на суддів поширювалися гарантії особистої недоторканності, окрім постановлення проти них рішення за вчинення злочину; судді повинні підпадати юрисдикції тільки самих суддів («рівних їм»), і нікого іншого, в чому вже вбачався зародок звільнення корпусу суддів від відповідальності перед Короною; передбачалася заборона торгувати суддівськими рішеннями, що означало заборону корупції, а так само заборону у відмові судді у постановленні чесного і неупередженого судового рішення. XIII–XIV ст.ст. ознаменувалися утвердженням ідей суддівського індемнітету, що йшли пліч-о-пліч із розвитком суддівської професії, набуття нею самостійного статусу, що зумовило відмежування статусу професійного судді від інших сфер діяльності королівської адміністрації в Англії. Вестмінстерський статут 1328 р. передбачав, що судді не можуть бути притягнуті до відповідальності за помилки або зловживання юрисдикцією, доки вони діють у межах своїх судових повноважень.

Видатні англійські юристи та реформатори XVII ст. обґрунтували важливу доктринальну тезу про безстроковість терміну перебування для всіх суддів після призначення на посаду, з неможливістю притягнення їх до відповідальності за їхні рішення. У розгорнутому вигляді доктрина суддівського індемнітету була проголошена Є. Коуком у справі «Флойд

проти Баркера» (1607 р.). Її ключовими елементами стали такі тези:

- 1) судді є вільні від переслідування за свої дії з відправлення правосуддя;
- 2) такі дії, зокрема, можуть охоплювати знищення будь-яких документів або судової справи, що ними була розглянута;
- 3) усе, що становить посягання на суддів Короля, посягатиме на саму особу Короля, за винятком коли це робить сам Король;
- 4) судді відповідальні лише перед Богом та Королем і не мають відповідати перед іншими судами. У судових справах XVII ст. було упроваджено правовий підхід, за яким: 1) суддю не можна притягнути до відповідальності за дії, вчинені під час виконання ним службових обов'язків, навіть якщо ці дії були помилковими або невірними; 2) якщо суддя діяв добросовісно, навіть не знаючи фактів, які б свідчили про відсутність юрисдикції, він може вимагати захисту від переслідування за винесення помилкового рішення у справі. Акти британського парламенту 1701 та 1760 рр. утвердили елементи суддівського індемнітету на законодавчому рівні: 1) справедлива оплата є важливою для зменшення хабарництва та забезпечення неупередженості; 2) проголошено незмінюваність суддів, зокрема, неможливість їх усунення зі своєї посади за розпорядженням монарха; 3) звільнення з посади судді, який вчинив правопорушення, стало можливим лише за рішенням обох палат парламенту; 4) право судді на посаду не буде анулюватися через смерть короля, який його призначив, що закріпило безстрокове відправлення правосуддя. Закон про захист суддів 1848 р. встановив, що судді під час виконання судових функцій продовжують нести відповідальність лише за помилкові дії поза межами своєї юрисдикції, навіть якщо вони були вчинені сумлінно, а також за умисні дії.

Протягом XIX–XX ст.ст. доктрина суддівського індемнітету набула поширення в різних країнах, що засвідчує

її універсальний характер для організації належної роботи суддів і судової системи в цілому.

Метою цієї статті є історико-правовий аналіз формування та розвитку доктрини суддівського індемнітету в англійському праві. Показано, що ця доктрина набула класичного вираження в цьому праві упродовж його майже тисячолітнього розвитку. Вона виникла у відповідь на утвердження права на апеляційне оскарження судового рішення. Коли право на оскарження стало доступним, воно замінило позов проти суддів, і поступово розвинулася доктрина суддівського індемнітету. Вагоме значення в її розвитку мало прийняття Великої хартії вольностей 1215 р., положення якої акцентували на необхідності формування суддівського корпусу з числа відомих та добросовісних правників, які постановлятимуть лише законні вироки за законами держави; на суддів поширювалися гарантії особистої недоторканності, окрім постановлення проти них рішення за вчинення злочину; судді повинні підпадати юрисдикції тільки самих суддів, і нікого іншого, в чому вже вбачався зародок звільнення корпусу суддів від відповідальності перед Короною; передбачалася заборона торгувати суддівськими рішеннями, що означало заборону корупції, а так само заборона у відмові судді у постановленні чесного і неупередженого судового рішення. XIII–XIV ст.ст. ознаменувалися утвердженням ідей суддівського індемнітету, що йшли пліч-о-пліч із розвитком суддівської професії, набуття нею самостійного статусу, що зумовило відмежування статусу професійного судді від інших сфер діяльності королівської адміністрації. У цей період було встановлено, що судді не можуть бути притягнуті до відповідаль-

ності за помилки або зловживання юрисдикцією, доки вони діють у межах своїх судових повноважень. Видатні англійські юристи та реформатори обґрунтували важливу доктринальну тезу про безстроковість терміну перебування для всіх суддів після призначення на посаду, з неможливістю притягнення їх до відповідальності за їхні рішення. У розгорнутому вигляді доктрина суддівського індемнітету була проголошена Е. Коуком у справі «Флойд проти Баркера» (1607 р.): 1) судді є вільні від переслідування за свої дії з відправлення правосуддя; 2) такі дії, зокрема, можуть охоплювати знищення будь-яких документів або судової справи, що ними була розглянута; 3) усе, що становить посягання на суддів Короля, посягатиме на саму особу Короля, за винятком, коли це робить сам Король; 4) судді відповідальні лише перед Богом та Королем і не мають відповідати перед іншими судами. У судових справах XVII ст. було упроваджено правовий підхід, за яким: 1) суддю не можна притягнути до відповідальності за дії, вчинені під час виконання ним службових обов'язків, навіть якщо ці дії були помилковими або невірними; 2) якщо суддя діяв добросовісно, навіть не знаючи фактів, які б свідчили про відсутність юрисдикції, він може вимагати захисту від переслідування за винесення помилкового рішення у справі. Акти британського парламенту 1701 та 1760 рр. утвердили елементи суддівського індемнітету на законодавчому рівні. Закон про захист суддів 1848 р. встановив, що судді під час виконання судових функцій продовжують нести відповідальність лише за помилкові дії поза межами своєї юрисдикції, навіть якщо вони були вчинені сумлінно, а також за умисні дії. Протягом XIX–XX ст.ст. доктрина суддівського індемнітету набула

поширення в різних країнах, що засвідчує її універсальний характер для організації належної роботи суддів і судової системи в цілому.

Ключові слова: статус судді, суддівський індемнітет, Нортгемптонські постанови, Велика хартія вольностей, Вестмінстерські статuti, Акт про врегулювання, Закон про захист суддів.

Demchenko S. Peculiarities of the evolution of the doctrine of judicial indemnity in great Britain: historical and legal analysis

The purpose of this article is a historical and legal analysis of the formation and development of the doctrine of judicial indemnity in English law. It is shown that this doctrine acquired a classical expression in this law during its nearly thousand-year development. She arose in response to the assertion of the right to appeal to a court decision. When the right of appeal became available, it replaced the action against judges, and gradually the doctrine of judicial indemnity developed. The adoption of the Magna Carta 1215 was of great importance in its development, the provisions of which emphasized the need to form a body of judges from among well-known and virtuous lawyers who will issue only legal sentences according to the laws of the state; judges were subject to guarantees of personal inviolability, in addition to ruling against them for committing a crime; judges should be subject to the jurisdiction of only the judges themselves, and no one else, which was already seen as the seed of the release of the corps of judges from responsibility to the Crown; a ban on trading judicial decisions was foreseen, which meant a ban on corruption, as well as a ban on the refusal of a judge to render an honest and impartial court decision. XIII–XIV centuries were marked by the establishment of the ideas of judicial indemnity, which went hand in hand with the development of the

judicial profession, its acquisition of an independent status, which led to the separation of the status of a professional judge from other spheres of activity of the royal administration. During this period, it was established that judges could not be held accountable for errors or abuse of jurisdiction if they were acting within their judicial powers. Prominent English lawyers and reformers substantiated an important doctrinal thesis about the indefinite tenure of all judges after their appointment, with the impossibility of holding them accountable for their decisions. In its expanded form, the doctrine of judicial indemnity was declared by E. Coke in the «Floyd v Barker» case (1607): 1) judges are free from prosecution for their actions in administering justice; 2) such actions, in particular, may include the destruction of any documents or court case that was considered by them; 3) whatever constitutes an encroachment on the King's judges shall encroach on the King himself, except when the King himself does so; 4) judges are accountable only to God and the King and should not be accountable to other courts. In court cases of the XVII century a legal approach was implemented, according to which: 1) a judge cannot be held responsible for actions committed during the performance of his official duties, even if these actions were erroneous or incorrect; 2) if the judge acted in good faith, even without knowing the facts that would indicate the lack of jurisdiction, he can claim protection from prosecution for making a wrong decision in the case. Acts of the British Parliament in 1701 and 1760 established the elements of judicial indemnity at the legislative level. The Justices Protection Act of 1848 established that judges, in the performance of judicial functions, continued to be liable only for wrongful acts outside their jurisdiction, even if done in good faith, and

for intentional acts. During the XIX–XX centuries the doctrine of judicial indemnity has spread in various countries, which proves its universal character for organizing the proper work of judges and the judicial system.

Key words: status of judge, judicial indemnity, Northampton Ordinance, Magna Carta, Statutes of Westminster, Act of Settlement, Justices Protection Act.

Література

1. Бакаянова Н. Розвиток судової влади в Україні: поняття, фактори та умови. *Публічне право*. 2024. № 1(53). С. 113–121.
2. Бенедек В., Кетteman М. Свобода вираження поглядів та Інтернет. Париж: Видавництво Ради Європи, 2013. 205 с.
3. Гоббс Т. *Левіафан, або Суть, будова і повноваження держави церковної та цивільної* / Пер. з англ. Київ : Дух і Літера, 2000. 606 с.
4. Демченко С. Теоретичні засади суддівського індемнітету як складової суддівської недоторканності. *Слово Національної школи суддів України*. 2022. № 1–2(38–39). С. 28–35.
5. Коментар до Кодексу суддівської етики: затверджено рішенням Ради суддів України від 4 лютого 2016 року № 1. Київ : Рада суддів України, 2016. 140 с.
6. Окрема думка судді Конституційного Суду України Шевчука С.В. стосовно висновку Конституційного Суду України у справі за зверненням Верховної Ради України про надання висновку щодо відповідності законопроекту про внесення змін до Конституції України щодо недоторканності народних депутатів України та суддів вимогам статей 157 і 158 Конституції України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ng01d710-15#Text> (дата звернення: 08.09.2024).
7. Пашковська Т. Відповідальність суддів у світлі нового законодавства України. *Юридична газета*, 26.09.2016 р. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/events/vidpovidalnist-suddiv-u-svitlinovogo-zakonodavstva-ukrayini.html> (дата звернення: 08.09.2024).
8. Подкопаєв С. В. Дисциплінарна відповідальність суддів: сутність, механізм реалізації: монографія. Харків : ВД «ІНЖЕК», 2003. 190 с.
9. Act of Settlement (1701). URL: <https://www.legislation.gov.uk/aep/Will3/12-13/2/contents> (дата звернення: 08.09.2024).
10. Alcolea L.C. *The King[’s] Courts as the fountain of justice and the supremacy of ordinary law: implications for English arbitration*. *Arbitration International*. 2024. Vol. XX. P. 1–21.
11. Andrews C.R. *Standards of Conduct for Lawyers: An 800-Year Evolution*. *Smu Law Review*. 2004. Vol. 57. Issue 4. Art. 3. P. 1385–1458.
12. Baker J. H. *The Legal Profession and the Common Law*. London : Hambledon & London, 1986. 528 p.
13. Berger R. *Impeachment: The Constitutional Problems*. Cambridge, Mass. : Harvard University Press. 1973.
14. Block R. *Stump v. Starkman and the History of Judicial Immunity*. *Duke Law Journal*. 1980. Vol. 1980. № 5. P. 879–925.
15. Borkin J., *The Corrupt Judge. An Inquiry into Bribery and Other High Crimes and Misdemeanors in the Federal Courts*, New York, 1962. 310 p.
16. Bracton H. *On the Laws and Customs of England*. Cambridge : Belknap Press, 1968. Vol. 2. 924 p.
17. Brand P. *Ethical Standards for Royal Justices in England, c. 1175–1307*. *University of Chicago Law School Roundtable*. 2001. Vol. 8. Issue 2. P. 239–279.
18. Brand P. *The Origins of the English Legal Profession*. London : Blackwell Pub, 1992. 236 p.
19. Brooke H. *The History of Judicial Independence in England and Wales*. URL: <https://sirhenrybrooke.me/2015/11/03/the-history-of-judicial-independence-in-england-and-wales/> (дата звернення: 08.09.2024).
20. Chambers S. (2009). *Who shall judge? Hobbes, Locke, and Kant on the construction of public reason*. *Ethics & Global Politics*. 2009. Vol. 2(4). P. 349–368.
21. Chemerinsky E. *Against Sovereign Immunity*. *Stanford Law Review*. 2001. Vol. 53. P. 1201–1224.
22. Chrimes S.B. *Richard II’s Questions to the Judges, 1387*. *Law quarterly review*. 1956. Vol. LXXII. P. 365–390.
23. Clark W. *Magna Carta and Trial by Jury*. *North Carolina Law Review*. 1923. Vol. 2. № 1. P. 1–13. URL: <http://scholarship.law.unc.edu/nclr/vol2/iss1/2> (дата звернення: 08.09.2024).

24. Clementi D. *Richard II's ninth question to the judges*. *The English Historical Review*. 1971. Vol. LXXXVI. Issue CCCXXXVII. P. 96–113.
25. Cohen D.R. *Judicial Malpractice Insurance—The Judiciary Responds to the Loss of Absolute Judicial Immunity?* *Case Western Reserve Law Review*. 1990. Vol. 41. P. 267–304.
26. Comisky M., Patterson P. *The Judiciary—Selection, Compensation, Ethics, and Discipline*. Bloomsbury Academic, 1987. 272 p.
27. Cox N. *The Influence of the Common Law on the Decline of the Ecclesiastical Courts of the Church of England*. URL: <http://www-camlaw.rutgers.edu/publications/law-religion/cox1.pdf> (дата звернення: 08.09.2024).
28. Dyzenhaus D. *Thomas Hobbes and the Rule by Law Tradition*. In: Meierhenrich J, Loughlin M, eds. *The Cambridge Companion to the Rule of Law*. Cambridge: Cambridge University Press, 2021. P. 261–277.
29. Elton G.R. *The Tudor Constitution (second edition)*. Cambridge: Cambridge University Press, 1982. 528 p.
30. *Expert Group Meeting on the Role of Judicial Immunities in Safeguarding Judicial Integrity Vienna, Austria, 26-27 August 2019. Summary Report*. P. 3–4. URL: https://www.unodc.org/documents/ji/immunities/Report_EGM_Immunities_-_FINAL.pdf (дата звернення: 08.09.2024).
31. Feinman J., Cohen R.S. *Suing Judges: History and Theory*. *South Carolina Law Review*. 1980. Vol. 31. Iss. 2. Art. 4. P. 201–292.
32. *Fingleton v The Queen [2005] HCA 34*. URL: <https://jade.io/article/309> (дата звернення: 08.09.2024).
33. Fratcher W.F. *The Independence of The Judiciary Under The Constitution of 1787*. *Missouri Law Review*. 1988. Vol. 53. № 1. P. 1–14.
34. Glanville R. *A Treatise the Laws and Customs Kingdom of England*. URL: <https://ia601309.us.archive.org/16/items/cu31924021674399/cu31924021674399.pdf> (дата звернення: 08.09.2024).
35. Hamilton W. *Indictment of Federal Judges: Chilling Judicial Independence*. *Florida Law Review*. 1983. Vol. 35. Issue 2. P. 296–315.
36. Haskett T.S. *Conscience, Justice and Authority*. In: *Expectations of the Law in the Middle Ages*. A. Musson (Editor). Boydell Press, 2001. 218 p. P. 151–164.
37. Haskett T.S. *The Medieval English Court of Chancery*. *Law and History Review*. 1996. Vol.14. Issue 2. P. 245–313.
38. Helmholtz R.H. *Judges and trials in the English ecclesiastical courts*. In: *Judicial Tribunals in England and Europe, 1200–1700*, Maureen Mulholland & Brian Pullan eds. Manchester University Press, 2003. 199 p.
39. Hamilton W. *Indictment of Federal Judges: Chilling Judicial Independence*. *Florida Law Review*. 1983. Vol. 35. Issue 2. P. 296–315.
40. Hoeflich M.H. *Regulation of Judicial Misconduct from Late Antiquity to the Early Middle Ages*. *Law and History Review*. 1984. Vol. 2. Issue 1. P. 79–104.
41. Holdsworth W. *A History of English Law*. Vol. 1. 3d ed. Oxford, 1945. 576 p.
42. Holdsworth W. *A History of English Law*. 1st ed. 1924. 530 p.
43. Holdsworth W. *Sir Edward Coke*. *The Cambridge Law Journal*. 1935. Vol. 5. № 3. P. 332–346.
44. Hudson R. *The Judicial Reforms of the Reign of Henry II*. *Michigan Law Review*. 1911. Vol. 9. № 5. P. 385–395.
45. Jahner J. *The Mirror of Justices and the Art of Archival Invention*. *Viator*. 2014. Vol. 45. Issue 1. P. 221–246.
46. Johnson P.A. *Duke Richard of York, 1411–1460*. Oxford: Clarendon Press, 1988. 270 p.
47. Johnson V.R. *The Magna Carta and the Beginning of Modern Legal Thought*. *Mississippi Law Journal*. 2016. Vol. 85. P. 621–642.
48. *Judicial Immunity at the (Second) Founding: A New Perspective on § 1983*. *Harvard Law Review*. 2023. Vol. 136. Issue 5. P. 1456–1476.
49. Lacey H. *The Politics of Mercy: The Use of The Royal Pardon in Fourteenth-Century England*. University of York Centre for Medieval Studies, 2005. 260 p.
50. *Magna Carta: A Commentary on the Great Charter of King John, with an Historical Introduction by W. Sharp McKechnie*. Glasgow: Maclehose, 1914. 530 p. URL: <https://oll.libertyfund.org/titles/mckechnie-magna-carta-a-commentary> (дата звернення: 08.09.2024).
51. Mortimer I. *The common law and the 'rightfulness' of the duke of York's claim to the throne in 1460*. URL: <https://www.ianmortimer.com/essays/Rightfulheir.pdf> (дата звернення: 08.09.2024).

52. Musson A. *The role of amateur and professional judges in the royal courts of late medieval England*. In: *Judicial tribunals in England and Europe, 1200–1700* / M. Mulholland, B. Pullan (editor). Manchester: Manchester University Press, 2003. P. 37–57.
53. Nicholas M. *King Henry II and his Legal Reforms*. *The Histories*. 2019. Vol. 6. Iss. 2. Article 5. P. 11–25.
54. Palmer R.C. *The County Courts of Medieval England, 1150-1350*. Princeton: Princeton University Press. 1982. 360 p.
55. Pollock F. *The King's Justice in the Early Middle Ages*. *Harvard Law Review*. 1898. Nov. 25, Vol. 12, No. 4. P. 227–242.
56. Pollock F., Maitland F.W. *The History of English Law Before the Time Of Edward I*. Vol. I. 2d ed. Cambridge University Press, 1899. 774 p.
57. Pollock F., Maitland F.W. *The History of English Law Before the Time of Edward I*. Vol. II. Indianapolis: Liberty Fund, 2010. 788 p.
58. Pugh G.W. *Historical Approach to the doctrine of sovereign Immunity*. *Louisiana Law Review*. 1953. Vol. 13. Issue 3. P. 479–494.
59. Rightmire G.W., Liebermann E. *The law of England at the Norman conquest*. F.J. Heer Print. Co, Columbus, O., 1932. 188 p.
60. Roth P.J., Hagan K. *The Judicial Immunity Doctrine Today: Between the Bench and a Hard Place*. *Juvenile and Family Court Journal*. 1984. Vol. 35. Issue 3. P. 3–14.
61. Rowberry R. *The Origins and Development of Judicial Tenure 'During Good Behavior' to 1485*. In: *Law and Society in Later Medieval England and Ireland: Essays in Honour of Paul Brand 169* (Travis R. Barker, ed. 2018). URL: https://readingroom.law.gsu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=3903&context=faculty_pub (дата звернення: 08.09.2024).
62. *Select Pleas of the Crown, 1200-1225*. Vol. 1. / Ed. F.W. Maitland. London: Selden Society, 1888. 164 p.
63. Shaman J.M. *Judicial Immunity from Civil and Criminal Liability*. *San Diego Law Review*. 1990. Vol. 27. Issue 1. P. 1–28.
64. Shapiro M. *Judicial Independence: The English Experience*. *North Carolina Law Review*. 1977. Vol. 55. № 3. P. 577–652.
65. Sheridan L.A. *Protection of Justices*. *Modern Law Review*. 1951. Vol. 14. Issue 3. P. 267–278.
66. Shetreet Sh., Turenne S. *Judges on Trial: The Independence and Accountability of the English Judiciary*. 2d ed. Cambridge: Cambridge University Press, 2013. 496 p.
67. Telematrix (PTY) LTD t/a Matrix Vehicle Tracking Appellant. URL: <https://www.saflii.org/za/cases/ZASCA/2005/73.html> (дата звернення 08.09.2024).
68. *The Grand Remonstrance, with the Petition accompanying it. The Petition of the House of Commons, which accompanied the Remonstrance of the state of the kingdom, when it was presented to His Majesty at Hampton Court, December 1, 1641*. URL: https://ocw.mit.edu/courses/21l-016-learning-from-the-past-drama-science-performance-spring-2009/4b9252ed04cff1eacbd769a099c3d90_MIT21L_016s09_read15_remonstrance.pdf (дата звернення: 08.09.2024).
69. *The Mirror of Justices / edited by W.J. Whittaker; with an introduction by F.W. Maitland*. Publications of the Selden Society, 1895. 410 p.
70. *The (So-Called) Laws of William I*. URL: <https://www.1066.co.nz/Mosaic%20DVD/library/laws/william.htm> (дата звернення: 08.09.2024).
71. Thomas J. Noto III. *Pulliam v. Allen: Delineating the Immunity of Judges from Prospective Relief*. *Catholic University Law Review*. 1985. Vol. 34. Issue 3. P. 829–856. P. 841.
72. Thompson D. *Judicial immunity and the protection of Justices*. *Modern Law Review*. 1958. Vol. 21. Issue 5. P. 517–533.
73. *William I: Episcopal Laws*. URL: <https://www.1066.co.nz/Mosaic%20DVD/library/laws/william.htm> (дата звернення: 08.09.2024).
74. Williams P. *The Tudor Regime*. Oxford: Oxford University Press, 1979. 498 p.